

GÁLL ERNŐ

„Mi” és „ők”

Ellenségképek szerepe a mai magyar és román nacionalizmusban

Térségünkben a nacionalizmus démona garázdálkodik. Úgy látszik, hogy *a homo homini lupus* tétele most egyre inkább a népcsoportok, a nemzetek és nemzetiségek egymás közti viszonyában válik uralkodóvá. Az etnikumközi kapcsolatokat régi sérelmekből táplálkozó, ám mai manipulációktól életre gerjesztett ordas indulatok, a kizárólagosság, az elfogultság, sőt a bosszú kerítik hatalmukba. Hamis önképek és torz ellenségképek fűtik izzásig a kedélyeket, Közép-Kelet-Európát a teljes balkanizálódással, már-már a libanonizálódással fenyegetve.

A józan ész és a türelmesség tehetetlennek tűnik, ám aki még ezekre hivatkozik, nem teheti le a fegyvert. Magam is a ráció és a tolerancia szellemében kísérlem meg, hogy a magyar-román viszonyt e relációra jellemző ön- és ellenségképek felől közelítsem meg.

Kísérletemben mindenképp Jászi Oszkárnak és Bibó Istvánnak a dunai nacionalizmusokat taglaló-bíráló nézeteire kívánok támaszkodni. Elöljáróban ki szeretném emelni érdemüket, hogy munkásságuk nyomán nem csupán e térségben feltámadó nacionalista felfogások strukturális leírását végezhetjük el, hanem napjainkig nyomon követhetjük azt a folyamatot is, amelynek során a demokrácia és a nemzeti törekvések kezdeti szövetségét a gyűlölködést szító, többnyire parancsuralmi politikát szolgáló, egymással ütköző sovinizmusok szorították ki.

Erdélyben élve, kínkeserves tapasztalatok birtokában tudósíthatok a románság jelentős részének tudatát mérgező, előítéletes magyarsággép virulenciájáról, és sajnos beszámolhatok arról is, hogy a körkörös anómiás közegben válsággal küszködő, csalódások és traumák hatása alatt tragikussá váló magyar nemzetiségi-kisebbségi tudatban is az elutasító, a románsággal szemben antagonizálódást serkentő tendenciák erősödnek fel. Ez az alakulás természetesen a magyarságban élő románság-képre is negatív hatást gyakorol. Állíthatom, hogy ez a fejlemény nagy szerepet játszott és játszik a romániai magyarság sorait oly fájdalmasan apasztó exodus kibontakozásában.

Ez a morbid és baljós kölcsönhatás tovább rontja a Hanák Péter találó diagnózisa szerint „békétlen együttélés”-sé torzult magyar-román viszonyt, s ugyanakkor meggyőzően példázza Ludwig Gumplewicznek még az első világháború előtt megfogalmazott tételét arról, hogy az itt kialakult „konkurrens nemzetiségek” versengésében roppant veszélyek rejlenek. Ma már tudjuk, hogy ezek a Konkurreznationalitát-ek - Szűcs Jenő korszerűsítő megfogalmazása szerint - társbérleti nacionalizmusokként támadtak fel, és veszélyességük ma hatványozottan érezhető.

A zsarnokuralom már egy évtizeddel ezelőtt megkezdte annak a torzított magyarsággépnek minden eszközzel való terjesztését, amely beolvasztó politikáját volt hivatva igazolni. A végletesen központosított pártállam azonban a sovinszta propagandát is bizonyos ellenőrzés alatt tartotta. Úgy időzítette és adagolta a különböző, rendszerint hullámokban egymást követő kampányokat, ahogy bel- és külpolitikai számításai, az adott erőviszonyok azt előírták. Ma a totalitárius hírverés gépezete már nem működik, de romjai között a lélekmérgezés szinte gátlás nélkül folyik. Az ideológiai légüres térben - érthető módon mindenképp nagy nemzeti eufória lobog, s ez az általános bizonytalanságban, a legváltozatosabb sérelmek és szorongások közegében könnyen nemzetiségellenes szenvedéllyé, hisztériává manipulálható. A hatalom „türelme” vagy tehetetlensége, illetve esetleges cinkossága jelentős mértékben kedvez e kurzusnak, s benne az idők mélyéből felelevenített ellenségképek újból hatékonyak bizonyultak.

Tény, hogy a nemzeti érzések és ellenszenvek politikai kiaknázása közmegegyezést ideig-óráig leállító tényezőnek számít, s ami évtizedeken át hivatalosan tabu alá került, még ha ez a tilalom álszent volt is, most zöld fényt kapott. A sokáig elfojtott elfogult nemzeti jellemzések immár szabadon terjesztők. Az előítélet- és bűnbakképzés ismét aranykorát éli. Nyilván nem spontánul zajlik mindez; a feszültségek és konfliktusok mögött önös és főként sötét célokat követő erők húzódnak meg.

Persze a másokról, a szomszédos vagy távolabbi népcsoportokról, nemzetekről alkotott képek nem mindig elutasítóak. A társadalomtudomány, a szociálpszichológia már rég megállapította, hogy saját csoportunkat többnyire csak más csoportokkal összehasonlítva tudjuk meghatározni. Ez az egybevetés tehát az önismeret, az önfelmérés egyik összetevőjé, egyik sarkalló tényezőjét alkotja, és nem gerjeszt feltétlenül előítéleteket. Az egyéni s a közösségi lelkiület kutatói azonban azt is kimutatták, hogy amit jobban ismerünk, azt fokozottabban kedveljük és rendszerint előnyösebb színekben látjuk/láttatjuk. Ezzel együtt, a számunkra idegent, a kevésbé ismertet önkéntelenül is csökkent értékűnek, nem csupán másnak, hanem kevésbé vonzóknak, jónak, szépnek, erényesnek stb. ítélik. Az idegenekről formált jellemképek természetéhez tartozik az is, hogy - riasztó, félelmet keltő vonásaikkal - összetartó erőként működnek, s a belső szolidaritást, egységet szilárdítják.

A magunkétól eltérő etnikumok leírásában rendszerint történelmi tapasztalatok sűrűsödnek, s bennük a karakterképeket felvázoló/felhasználó társadalmi rétegek érdekei, törekvései is tükröződnek. Éppen ezért a nemzeti jellemrajzok csak ritkán mentesülnek a különböző előjelű szubjektivizmusoktól; kialakulásukban a tárgyilagosságnak nem sok szerep jut. Annál több a szűken értelmezett érdekek, a képzelőerőnek, gyakran pedig a sérelmeket elszenvedett közösségi lét okozta traumáknak. E felismerésből viszont az a következtetés szűrhető le, hogy az adott körülmények bélyegét magukon hordozó nemzetkarakterekhez csak nagy körültekintéssel és fokozott bírálattal szabad közelednünk. Az ettől elválaszthatatlan önreflexió is nélkülözhetetlen. A közösségi önbírálat - mondhatni - kötelező.

Hatványozott ez a követelmény olyan - előítéletektől és csoportneurózisoktól érintett - nemzetképek elemzésénél, mint amilyen például a magyarokban élő románság-kép, illetve a románokban meggyökeresedett magyarságkép. Ez az igényesség a szóban forgó *image*-okkal szervesen összefüggő *nemzeti hivatástudatok* kritikai taglalására is vonatkozik. Az önmagunkról és a másokról kialakított jellemzés ugyanis legtöbb esetben a vállalt és fennen hangoztatott nemzeti missziók megfogalmazásában is tetten érhető. A dicséretes, illetve a negatív tulajdonságok ama történelmi küldetés elemzése révén is jól nyomon követhetők, amelyet mindkét nemzet (főként értelmiségi) szószólói az idők folyamán meghirdettek. E missziós tudatok létrejöttét és jellegét nagy vonásokban ugyanazok a tényezők szabják meg, amelyek a nemzetképeket is meghatározzák. Konfliktusos történelmi előzmények után nem csupán a nemzetkarakterekről, hanem a küldetésekről körvonalazódott képzetek is ütközhetnek egymással, s ezek az ellentétek térségünkben ádáznak mutatkoztak. Ez a jelleg a hivatástudatokban rejlő legitimációs mozzanatból származik.

Már az eddig kifejtettek is meggyőzően bizonyíthatják, milyen igaza volt Szűcs Jenőnek, amikor a tájainkon észlelhető nacionalizmusokat historizáltaknak minősítette. Megállapítása a nacionalizmusoktól áthatott ön- és ellenségképek kialakulására is maradéktalanul alkalmazható. A magyarság külföldi arcképéről készített tanulmányában Eckhardt Sándor már 1939-ben megírta, hogy az önálló nemzeti létre törő szlovák és román csoportok szemében „a magyar mindig mint valami érzéketlen, rosszindulatú zsarnok tűnik fel”. Ez a kép annak következtében alakult ki - szögezi le a szerző -, hogy az említett népek jobbagysorból kiemelkedni vágyó rétegei, elsősorban a középosztályok, rendszerint a magyar birtokosokba s a közigazgatást kisajátító dzsentribe ütköztek. Régiókra egyébként különösképp jellemző, hogy a társadalmi antagonizmusok igen gyakran nemzeti mezt öltöttek. A szociális és a nemzeti-nemzetiségi ellentétek sokszor átfedték egymást, s ezt a

körülményt a hamis általánosítások, az egész népet, nemzetet torz megvilágításban megjelenítő, a „kollektív bűnösség” jegyében visszataszítónak ábrázoló képek fő forrásának tekinthetjük. Mélyen társadalmi begyökerezettségük e táj népeinek történeti gondolkodásában nagy szerepet játszó sztereotípiák is, amelyeknek egyik válfaját az úgynevezett *ősellenségképekben* találhatjuk meg.

Nagyjából hasonló megállapításokra jutott Dr. Kántor Lajos is, aki az Erdélyi Múzeum 1933. évi 1. számában közölt tanulmányában a román népköltészet magyarságképét vizsgálta. A legtöbb műfajban előforduló magyar vonatkozások elemzése ugyanis azt mutatja, hogy bennük az egykor elnyomott és kizsákmányolt román nép ellenérzése, korabeli irredentizmusa jutott kifejezésre. Természetesen olyan folklórtermékek is fellelhetők voltak, amelyek az együttélésből fakadó kölcsönhatásokról árulkodtak.

Noha teljes mértékben igazat kell adnom az Erdélyi Múzeum egykori szerzőjének, aki szerint minél több az érintkezés, illetve a súrlódás kép nép között, annál gyakoribbak az egymás rovására elhangzó kiszólások és megjegyzések, annál sűrűbben fordulnak elő a gúnys az alábecsülés megnyilvánulásai, ez a tétel nem csökkenti az általa feltárt népi vélekedések súlyát. A népköltészetben rögződött magyarságképet ugyanis később - a nemzeti aspirációkat, illetve a funkciót váltó nacionalizmust tolmácsoló - kiemelkedő költők, gondolkodók, történészek, publicisták, papok vették és hangszerelték át. Nincs okunk kétségbe vonni C. Radulescu-Motru diagnózisát sem, aki szintén a harmincas években jelentette ki, hogy kevés nép van a világon, amelyről oly sok elfogult, igazságtalan kép forogna közszájon, mint éppen a románság. Kifakadása a jelenségkör - minden irányból táplált - érzelmi túlfűtöttségére, *irracionalitásba átszapó* jellegére figyelmeztetett. A „társbérleti nacionalizmusok” hordozta, térségünkben régóta burjánzó ellenségképeket tovább éltető értelmiségiek felelősségét - máig ható érvénnyel - sugalmazza. Ez a felelősség - az illető alkotó nagyságrendjétől és alkotói érdemeitől függetlenül - *visszamenő* hatállyal is megállapítandó.

Román vonatkozásban például a manapság uszító célzattal terjesztett magyarságkép kialakításához olyan közéleti és szellemi nagyságok járultak hozzá, mint a 48-as generáció több vezető személyisége, majd Eminescu, Goga, Iorga és Slavici. Elmélyült és egyénített vizsgálódásokra van szükség ahhoz, hogy e hozzájárulás mértéke és mikéntje, esetleges belső kettőssége (például Slavici-nál és Iorgánál) kimutathatóvá váljék. Mintaértékűnek vélem e tekintetben Köpeczi Béla Eminescu-értelmezését (Valóság, 1990. 7.), amelyben a nagy nemzeti költő elfogult magyarságképét boncolja.

Elválaszthatatlan mindettől annak a feltárása is, hogy az általában sötét tónusú magyarságképpel szemben milyen eszményített tulajdonságokkal felruházott önkép nyer körvonalakat. (A nemzetkarakterológiák - magyarok és románok esetében egyaránt - többnyire manicheus szellemben fogannak. Hajlamosak arra is, hogy a másikat diabolikus jelleggel ruházzák fel.) Egy ilyen kutatás a román nacionalizmus történelmi pályájának alakulásába is betekintést enged, s éppen ezért a mai feszültségek eszmei összetevőinek a felszínre hozását serkenthetné. Már az eddigiek alapján is előrebecsülhető azonban a feltevés, hogy ez a nacionalizmus hangsúlyosan az ellenségkép meghatározta programideológiákhoz tartozik (Szabó Miklós).

Meggyőződésem, s ennek az elmúlt években többször is hangot adtam, hogy megbízható románságismeret nélkül nincs, nem is lehetséges hiteles erdélyi magyar önismeret. Fokozottan érvényes ez a követelmény ama két világháború között először megfogalmazott román kultúrpolitikai, nemzetkarakterológiai áramlatok esetében, amelyek mindmáig tartó kisugárzással a román önvizsgálatot sarkallták. Tamás Gáspár Miklós érdekes kísérletet tett arra (Magyar Nemzet, 1990. aug. 21.), hogy - a jelenlegi áldatlan helyzet ideológiai előzményeinek a tisztázása végett is - a különböző román irányzatokat elemezze. Ő úgy véli, hogy a román nacionalizmus változatai közül a Lucian Blagához fűződő erdélyi orientáció „győzött” a havasalföldi szellemiségből merítő Noica-féle toleránsabb iskolával szemben. Az

utóbbi képviselői, a Társadalmi Dialógus Csoport és lapja tényleg több megértést és közeledést tanúsítottak.

Annak idején Blaga bizonyos miszticizmustól is belengett gondolatvilága, főként a Gandirea című folyóirat közvetítésével, kétségtelenül a jobboldal ideológiájába torkollott, ám a faji felsőbbrendűség eszméje vagy az idegengyűlölet összeférhetetlen volt nézeteivel. Lánya, Dorli Blaga visszaemlékezése szerint (Express Magazin, 1990. aug. 23-29.) a kisebbségek iránt nem volt elfogult, a magyar értelmiségiekkel pedig jó kapcsolatokat tartott fenn. Jellemző, hogy *Zamolxe* című első színdarabjának ősbemutatóját a kolozsvári magyar színházban tartották, s ugyanott másik darabját (Gyermekkeresztesek) is bemutatták. A román kultúra jellegzetességeit feszegetve - Spengler és Frobenius nyomán - Blaga a térbeli jelképek szerepét emelte ki, s ennek megfelelően népe művelődését az úgynevezett *mioritikus tér* meghatározottságában jellemezte. A végtelen hullámos tér, a hegyi rétek vonzásában létrejött román szellemiség - Blaga szerint - a dojnában és a vágyódásban találta meg sajátos megjelenését, s az az ember, aki ebben a világban létezik és eszmél, sorsát állandó, egyhangú emelkedésként és aláereszkedésként éli meg. Ettől az embertől távol áll bármilyen erőszak, s Emil Cioran éppen e rezignáltsága miatt utasította el.

Constantin Noica szintén térhez kötöten mutatja be a román civilizációt, amely a Kárpátok vidékén született s továbbra is e táj keretében fejlődik. Ez a civilizáció latin eredetű nyelvében, természetközelen és hagyományos gyökereiből táplálkozva teljesedett ki kultúrává, és - Noica szerint - a szellemi értékek felé szüntelenül nyitottnak kell maradnia. A „lét román érzését” mutató Noica úgy véli, hogy amit keres, azt anyanyelvében, Eminescuban és Brâncușiban találta meg, s az általuk képviselt művelődés feladatát a Nyugat és Kelet közötti közvetítésben jelölte ki.

Itt kell szövé tennem az európai híru gondolkodó, Emil Cioran magyarságképe körül nemrég nálunk kipattant polémiát, illetve botrányt. A Nu című, újsütetű kolozsvári diáklap egyik nyári számában - a forrás és a megjelenés időpontjának megjelölése, a szerző engedélyének megszerzése nélkül - részleteket közölt a Párizsban élő román származású gondolkodó egyik, a harmincas évek elején írt művéből, amely a magyarságról elfogult, hamis képet fest. Cioran - többek között - azt állította, hogy a magyarok az európai kultúrát pusztán vonzó nőikkel és muzsikájukkal gyarapították.

A felelőtlen szerkesztőség nyilvánvalóan a nacionalista kurzust szolgálta, a közlés a magyar közvéleményben - érthető módon - megbotráncozást és tiltakozást váltott ki. A marosvásárhelyi események után a szenvedélyek - ugyancsak érhető módon - magasra csaptak.

Ebben a felforrósodott légkörben megpróbáltam tárgyilagosan értelmezni a jelenséget, s arra törekedtem, hogy a kisszerű, vidékies csetepaté szintjéről tágabb, közép-kelet-európai összefüggések közé helyezzem. (Helikon, 1990. 32.) Írásom később az Írószövetség román nyelvű hetilapjában is megjelent. Fejtegetéseimben utaltam arra, hogy az egykor a román szélsőjobboldalhoz tartozó Cioran nem tagadta meg egyértelműen és következetesen ifjúkori tévelygéseit, de egyik-másik írásában a régebbi nézeteitől való elhatárolódás is jelentkezik. Amikor az egyik bukaresti magyar szerkesztő levélben szólította fel, hogy foglaljon állást a Nuban közölt részlettel kapcsolatban, Cioran kijelentette: ha megkérdezik, nem járult volna hozzá az újraközléshez, mert akkori véleményével már nem tudja magát azonosítani.

A Cioran és a magyarok viszonyát kifejtő írásomban rámutattam arra is, hogy a magyarokról torzképet rajzoló Cioran a románságot is - túlzás nélkül állítható - vitriolos bírálattal illette. Az önvádat szinte a paroxizmusig vitte, és eljutott oda, hogy szégyellte egy olyan nemzethez való tartozását, amely ezeréves történelmi léte folyamán mindig a dinamizmus hiányáról, valaminő eleveelrendeltségbe való belenyugvásról tett tanúbizonyságot.

Mindkét jellemkép 1936-ban a *Románia színeváltozása* című könyvben, az ön- és ellenségképeknek ebben az érzelemtől fűtött, önmarcangoló velleitásokról és végletes elfogultságokról árulkodó esszéfűzérében jutott nyomdafestékhez. A benne jelentkező nemzetkarakterológia magán viseli Cioran világfelfogásának, élet- és halálfilozófiájának jegyeit. Nézeteit szélsőséges szubjektívizmus s a nietzschei ihletésű hatalomvágy uralja.

A kis kultúrák közös, tragikus sorsa Ciorant a kisebbségi komplexus okozta szenvedésbe taszítja. Ítéleteit a múlttól, valamint a jövőnek szóló felhívásait mindig az összehasonlítások, mindig a nagy, szerencsés nemzetek és kultúráik sikereivel való egybevetések határozzák meg. E szövegkörnyezetbe ágyazva s a traumatizált lélek és tudat felől kell a magyarságra vonatkozó igazságtalan megállapításait is elemeznünk. Hangsúlyozni kívánom: a megértés nem azonos az elfogadással, kivált valaminő igazolással. Nem tekinthető mentegetésnek az a feltevés, hogy aki saját nemzetét keserű szívvel a történelem alatti tespedésben kénytelen elmarasztalni, az - akár kompenzációként is - felületes, rosszindulatú verdiktumot mondhat ki a szomszéd népről. Ugyanakkor nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy -bizonyos kettősség, ellentmondásosság jegyében- Cioran rokonszenvezett a magyar lélek számos aspektusával. Erősen vonzódott Erzsébet királynéhoz és Brahms-hoz, a magyarok két nagy barátjához. Ezeket a szimpátiákat azonban szétfoszlathatta ama pesti rendőrnek a látványa, aki megremegteti, hisz - mint írja - bajszának árnyéka ezer éven át Erdély fölé vetült.

Az *Histoire et utopie* című kötetébe (1960) foglalt *Levél egy távoli baráthoz* című írásában Cioran visszatér a magyarokkal való régi-új viszonyára. Az indítékot az 1956-os magyar forradalom szolgáltatja, s a számára változatlanul kínos összehasonlítás (hisz míg a magyarok harcoltak, a románok nagy többségükben hallgattak), ismét a régi komplexust ébreszti fel benne. E gyötrő érzés feloldására most is csak az elnyomó múlt felidézése kínálkozik. A magyarok - érvel Cioran a múltban jól töltötték be a gazdák, az urak szerepét, s így érthető, hogy tájainkon éppen ők voltak a legkevésbé hajlandók a szolgaság további elviselésére.

Ez az egész magyarságot, a hajdani elnyomókat s az egykori elnyomottakat egy kalap alá gyömösöző, sommás megítélés újfent régi, pontosabban: gyermekkori emlékekből fakad. Cioran felidézi barátjának, az egykori erdélyi faluban élő román fiúcskának páni félelmét a kakastollas csendőrtől, akitől - ha meglátta - reszketett és menekült. Persze évtizedekkel a kísértő, változatlanul riasztó élmény után Cioran arról is biztosítja barátját, hogy régi urait egyre kevésbé gyűlöli, igyekszik velük kapcsolatban tárgyilagos lenni.

Ez a vallomás nem csupán Cioran rendkívül összetett belső világába, a lelki sérülések és elfojtások bonyolult kölcsönhatásaiba, a gyakran szeszélyes, különködő megnyilvánulásainak forrásvidékére enged bepillantást, de szélesebb összefüggések között az etnikai előítéletek, sztereotípiák és ellenségképek kialakulásának, illetve szívós megtapadásának a megértéséhez is kulcsot ad.

Ezt a kulcsot alapjában véve Bibó Istvánnak köszönhetjük, ám Illyés Gyulától is megtanulhattuk, hogyan forgassuk. A csendőrtől rettegő fiúcska - általa is ismert - élményére reflektálva, Illyés arról írt, hogy ezt az „irtózatot utálatos alakot”, akit idegen Habsburg-jelmezében ő is jól ismert, bár természetesen kevésbé kellett tőle félnie. Éppen a hasonló, sőt helyenként azonos emlékekre is hivatkozva, jelentette ki Illyés: „Ha valaha szót remélnék érteni a nemzetiségi vitákban, mégis E. M. Ciorant választanám vitakezdőül.” Választása azért esne rá, mert - mint írja - „a mi mélységeinkből is beszél”. Szociológusi-pszichológusi szempontból nagyra értékelte Illyés még azt is, hogy Cioran rendkívül becses adalékokkal szolgál a *közösségi türelmetlenség* mélytudati vizsgálóinak. „Soha ilyen világos megfogalmazása a homálynak, soha ennyi tiszta adat az indulatok tárnasarából” - állapította meg Illyés, aki a magát immár franciának tekintő Cioranban felismerte az erdélyit, a sorstársat (*Szellem és erőszak*. Bp. 1978. 60-65.).

Cikkem olvasói között akadtak viszont olyanok is, akik nem az illyési szellemben értelmezték Ciorant, illetve fejtegetéseimet, s azokat

- feltehetően a tárgyilagosságra, bizonyos felülemelkedettségre való törekvésemből adódó hiányok, hangsúlyeltolódások miatt - elutasították. Függetlenül a személyemet illető mozzanatoktól, ez a reagálás akkor az egész kérdéskör s az egész közeg súlyosan traumatizált, neurotizált jellegét fejezte ki. Maga a Cioran-jelenség viszont arról tanúskodik, hogy a ma már népi indulatként, tömegirányzatként is érvényesülő román nacionalizmust olyan, a magyarságról kialakított ellenségkép táplálja, amely diakron, többretegű képződményként körvonalazódott. A magyarságot a román nemzet egyik ősellenségeként jeleníti meg, s e szörnykép szerint hol barbár jövevényként, hol gögös és kegyetlen feudális elnyomóként, hol irredentaként és horthysta gyilkosként, hol pedig a kommunizmus szálláscsinálójaként ábrázolja. Igen gyakran az összes hiposztázisokban egyszerre!

E kórkép megértéséhez a kis kelet-európai államok nyomorúságának bibói analízise változatlanul érvényes háttérmagyarázattal szolgál. Hála Bibónak, ma már ismerjük a kollektív kisebbségi komplexusok és más közösségi neurózisok, hisztériák veszélyességét. Az aktualizálódott Cioran-probléma is az előítéletek és elfogultságok rendkívüli szívósságát jelezte, s azt mutatta, hogy térségünket a - Bibó diagnosztizálta - görcsös félelmek tartják változatlanul hatalmukban. Ezek a főbiák a kölcsönös gyűlölködések és konfliktusok, sőt már pogromokba átcsapó incidensek forrásaivá váltak.

*

E fájdalmas tények, a sok keserű tapasztalat és csalódás ellenére, a művelődésbölcséleti ihletésű nemzetkarakterológiákkal s a közvetítésükkel felfogható román önképpel - véleményem szerint - elképzelhető a párbeszéd. (Jászi annak idején a „civilizált nacionalizmusok” dialógusát sürgette.) Lehetséges és szükséges a torz ellenségképeket lebontó, s a reális kölcsönös megismerést előmozdító vita. A közelmúltban nagy ázsióknak örvendett nemzetkarakterológiák mellé manapság egy új tudományág, a nemzeti ön- és ellenségképeket vizsgáló *imagológia* zárkózott fel. E korszerű diszciplína meghonosításával is ösztökélni kellene a régi, elfogult sztereotípiák, a felsőbbrendűséget tolmácsoló nemzeti hivatástudatok (ösiség s a térségben való elsőbbség legitimálta szerep, egyedüli államszervező képességből és kultúrfölényből fakadó vezetés stb.) felszámolását. Ez a kutatási ág is támogathatná ama komparatiztika megteremtését, amely az irodalmi, művelődésbeli kölcsönhatások mentén az önismeretek és önképek kritikai egybevetését biztosítaná. (Ezt szolgálná a konfliktusok - Bodor Pál javasolta - „szótárának” az elkészítése is.)

Ilyenfajta erőfeszítésre buzdított nemrég Victor Barsan építő szándékú cikke („22 “, 1990. 28. sz.). A szerző - ugyancsak a térszemlélet alapján - utal a két nép mentalitás- és magatartásbeli különbségeire, s a nemzeti tipológiák révén is elérendő alapos, kölcsönös megismerést szorgalmazta. Barsan jelzi a román-magyar együttélés szenvedélyektől átítatott jellegét, és nagy problémaérzékenységgel tapintja ki a két nép viszonyát beárnyékoló gyanakvás és félelmek forrásvidékét. A kölcsönhatásokat feszegető román írástudó példás állásfoglalásával csengenek össze Szilágyi N. Sándor eredeti analízisei és javaslati. *Mit kezdhetünk egymással?* című nagyobb cikkében (Valóság*, 1990. június 27. * A bukaresti Valóság című lapról van szó.) a romániai magyarság nemzettudatáról a következőket állapítja meg: „Nemzettudatunk tehát kettős meghatározottságú, és szervesen hozzátartozik a pozitív elem is, a nyelvi-etnikai hovatartozás tudata, és a negatív is, a másik etnikumtól való különbözőség tudata. Így aztán, tetszik, nem tetszik, a románok óhatatlanul hozzáuk tartoznak, ennek tudata beépül személyiségünkbe” (az én kiemelésem G. E.). Szilágyi N. Sándor fejtegetéseit az imagológia nyelvére fordítva: az önmagunkról alkotott képhez a

másik, együtt élő népről alkotott kép is hozzátartozik. Ez a kapcsolódás nyilván kétirányú (kell hogy legyen).

A nélkülözhetetlen párbeszéd esélyeit latolgatva, Szilágyi átfogó stratégia kidolgozását tartja halaszthatatlannak, a magam részéről pedig a nagyszabású koncepciót az említett összehasonlító vizsgálatok, mondjuk az „összehasonlító imagológia” tervével egészíteném ki.

Példaértékűnek érzem ebben a vonatkozásban Hanák Péter kutatásait, amelyek a németekről és a zsidókról a magyarságban élő képek - vicclapok vizsgálata alapján történő - elemzésére irányultak, és igen jól hasznosíthatók e tekintetben is Csepeli György etnikumközi kapcsolatokra, az etnocentrizmusra vonatkozó, főként társadalomlélektani fogantatású bűvárkódásai. Romániában szükségesnek tartom az olyanfajta - etnikumközi kapcsolatokat felmérő - közvéleménykutatások rendszeresítését, mint amilyenekről ugyancsak a „22” című hetilapban a közelmúltban Pavel Campeanu számolt be. Intézményi keretként javasoltam, hogy a Román Akadémia égisze alatt újonnan létesített Társadalomlélektani Intézetben e problémák tanulmányozására laboratórium létesüljön.

Az elfogultságok, előítéletek és hamis ellenségképek kiküszöbölése csak a tárgyilagos, történelmi, társadalomtudományi, lélektani megközelítésekben kifejlesztett kutatások és dialógusok segítségével érhető el, ha egyáltalán elérhető. Napjaink hiszterizált közegében, a közelmúlt véres incidenseinek tanulsága szerint is, az elvakult szenvedélyekre mindenekelőtt a ráció, a közép-kelet-európai tudat, a dunai patriotizmus jegyében lenne szabad válaszolni. E feleleteket irányítsa az empátia is; az indulatoktól fűtött magatartás és cselekvés csak katasztrófához vezethet.

ERNŐ GÁLL

“WE” AND “THEY”. THE ROLE OF ENEMY-IMAGES IN THE CONTEMPORARY HUNGARIAN AND ROMANIAN NATIONALISM

Subsequent to the 1989 revolutions in Central and Eastern Europe, nationalism flared up with renewed strength in this region. Old grievances induced by former political manipulation led to the formation and intensification of false self-images as well as distorted views about presumptive enemies. Relying on the analyses of nationalist phenomena in the Carpathian Basin by Oszkár Jászi and István Bibó, the author - through the example of Romania, or more strictly of his homeland, Transylvania - examines the awareness of an exclusive national homogeneity on the part of the majority nation and the process of opposing the Romanians which increasingly determines the consciousness of the minority. Despite the ever more hostile attitude towards Hungarians, the author believes that sound discussions would promote a mutual understanding and would help to destroy the false enemy-image.